

HAJNAL GÉZA

Gérecz Attila füzete

Az elmúlt néhány évben számos kiadvány és esemény is hozzájárult Gérecz Attila költő, válogatott öttusázó és 1956-os szabadságharcos meg- és elismertetéséhez. Megjelent róla az első monográfia,¹ melyben rövid, ám változatos életének több epizódját sikerült pontosan rekonstruálni, majd napvilágot látott műveinek kritikai kiadása is,² miközben tucatnyi iskolai ünnepségen és faluházi esten zenés, táncos irodalmi műsorral népszerűsítettük a költőt és műveit. Elindítottunk egy honlapot is,³ ahová minden információt, dokumentumot feltöltöttünk, melyekre az utóbbi néhány év kutatásai alatt bukkantunk a hazai levéltárakban vagy éppen svájci magánhagyatékokban, müncheni füzetekben. Mindehhez az 1956-os forradalom hatvanadik évfordulójára kiírt állami pályázatokból is támogatáshoz juthattunk, érzékelve, az állam is fontosnak tartja a forradalomban hősi halált halt egyetlen költő emlékének ápolását, művészetének saját értékén való elfogadtatását. Természetesen nem mi voltunk az egyedüliek, akik Gérecz Attila kimagasló művészi teljesítményével foglalkoztunk. A rendszerváltozástól napjainkig számos más kiadvány, film és hangzóanyag is megjelent, újra meg újra felviláglantva a költő emlékét. Eltökélt szándékunk, hogy ne csak bűvópatakként csordogáló, s időszakosan feltörő forrásokhoz hasonlóan éljen Gérecz alakja és művésze, hanem épüljön be a történelmi és irodalmi kánonba. Előbbire már az a pusztá tény is feljogosítja, hogy fegyverrel a kezében, a szovjet túlerő ellen harcolva esett el a pesti utcán, miután hadifogságot megjárta kamaszkorát követően válogatott öttusázóvá edzette önmagát, majd hat évet a kommunista terror idején börtönben sínylődött. Az irodalmi kánonba meg már tulajdonképpen fel is vététt azáltal, hogy korunk legkiválóbb irodalomtörténészei méltatták egy-egy tanulmányban művészetét,⁴ ugyanakkor a széles társadalomban még mindig alig ismerik nevét.

Az 1990-es évektől kezdve – addig még családtagjai is csak suttogva emlegették tragikusan fiatalon elesett rokonukat – a legtöbbit egykori rab- és költőtársa, Kárpáti Kamil⁵ tette azért, hogy Gérecz költészete fennmaradjon az utókor számára. Kárpáti elévülhetetlen érdemei mellett meg is akasztotta Gérecz valódi irodalomtörténeti kutathatóságát megfellebbezhetetlennek tűnő állításaival, tévesen közölt dokumentumaival. Ki merte volna kétségbe

¹ Hajnal Géza, *A Gérecz-hagyaték*, Budapest, Kortárs Kiadó, 2016.

² *Gérecz Attila összes művei*, szerk. Hajnal Géza, Budapest, Kortárs Kiadó, 2017.

³ www.gereczhagyatek.hu

⁴ Többek között Pomogáts Béla, Rónay László, Szőrényi László, Tarján Tamás, Vilcsék Béla a Stádium Kiadó gondozásában megjelent *Sorsod művésze* című kötetekben.

⁵ Kárpáti Kamil (1929), József Attila-díjas író, költő, esszéíró, szerkesztő, egykori recski, váci és márianosztrai rab (Márianosztrán Gérecz Attila alkalmi cellatársa), a Stádium Kiadó alapítója és vezetője, Pesterzsébet díszpolgára. A személye körül kirobbant 2017-es botránysorozat sajnos Gérecz nevének is sokat ártott, mivel írók-költők egymás után adták vissza Gérecz Attila-díjait, amiket részben Kárpáti és grémiuma adományozott nekik.

vonni a Recsket is megjárt, hosszú évekig raboskodó, költőnemzedékeket a szárnya alatt nevelő, iskolateremtő művész állításait?

A tények azonban makacs dolgok, s magam, amolyan kívülről érkezett kutatóként, csak azokba tudtam kapaszkodni. Gérecz életrajzi adatainak pontosítása mellett a kritikai kiadás szerkesztőjeként a filológiai kérdések tisztázását is a feladatomnak tekintettem, s nem kerülhettem meg a Gérecz-költemények ősforrásainak tüzetes vizsgálatát. Hogy jelen tanulmány-nak ezt a címet adhattam, az részint hosszú évek kutatómunkájának és persze nem kevés szerencsének is az eredménye, és egyben egy áldatlan vita végső lezárását jelenti. Végre teljes bizonyossággal leírhatjuk: Gérecz Attilának fennmaradt egy füzete, részben saját kezével írt verseivel. Ennek részletes bizonyítása előtt ismerkedjünk meg a költővel.

Élete

Gérecz Attila 1929. november 20-án született Dunakeszin. A református család az 1900-as évektől kiépülő és fejlődő Járműjavító telepen élt. Apja vitéz Gérecz Ödön, a MÁV főmérnöke, akit az első világháborúban tanúsított bátorságáért avattak vitézzé. Felesége, a nemesi származású Báthly Irén odaadó szeretettel nevelte három fiát, s tartotta a kapcsolatot az ország keleti részén élő kiterjedt rokonosságukkal is. A család az édesapa előléptetése miatt 1939-ben Budapestre költözött a MÁV-dolgozóknak épített Munkácsy Mihály utca 34. alatti bérházba. Gérecz Ödön azonban nem sokáig dolgozhatott már. 1943. március 15-én elhunyt. Az édesanya három fiát egyedül nevelte fel. Attila két bátyja közül Ödön katonai pályára készült. Ludovikás főhadnagyként vett részt és sebesült meg a második világháborúban, fejlődés érte, majd Nyugatra került. Németországban bölcsészetet tanult, végül Angliában telepedett le, protestáns hittérítőként tevékenykedett. Árpád a Zeneakadémia elvégzése után Svájcba emigrált, neves hegedűművész és karmester vált belőle.⁶

Gérecz Attila a házukkal szomszédos Kölcsey Ferenc Gimnázium első négy osztályának elvégzése után apja nyomdokait követve a híres Sárospataki Református Gimnázium tanulója óhajtott lenni, ám – nem tudni milyen elhatározásból – 1944 őszén a Nagyvárad Magyar Királyi Gábor Áron Honvéd Tüzérségi Hadapródiskola Sümegre menekített alakulatához vonult be. A második világháború alatt annak növendékeként előbb a németországi Friedrichshafenbe, majd a város francia megszállása után Taldorfba került. A francia hadifogságból 1946. október 23-án tért haza.

Civil tanulmányait sorozatos magánvizsgákkal folytatta, pótolva a hadifogságban töltött éveket. Egy éven belül három gimnáziumi év tananyagából tett különbözeti vizsgát, majd 1948-ban leérettségizett a budapesti Kölcsey Ferenc Gimnáziumban.

Miután családi háttere és hadapród volta miatt nem mehetett egyetemre, vasesztergályos képesítést szerzett, és a csepeli gyárban dolgozott. Ebben az időben ismerkedett meg a Margitszigeten első felnőttkori szerelmével, Farkas Margittal. Felhasználva a katonaiskolában tanultakat, öttusázni kezdett. 1949-ben a magyar öttusa-válogatott keretének tagja lett, pisztolylövésben legyőzte a későbbi olimpiai- és világbajnok Benedek Gábort. Kitűnően lovagolt, vívott, futott, úszott és versenyszerűen síelt is.

⁶ Az adatok forrásai: Rokonok, családtagok elbeszélése, Báthly Irén naplója és levelezése, illetve az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTL) dokumentumai.

Sportpályafutását hirtelen törte derékba 1950. december 8-i letartóztatása, amikor a Teherautó Javító Vállalattól, akkori munkahelyéről a Fő utcai börtönbe szállították az akkor már tervehelyként dolgozó fiatalembert. Többségében a barátaival együtt, hűtlenség vádjával állították bíróság elé. Ügyükben öt halálos ítéletet hoztak, ebből hármat végre is hajtottak. A huszonnyolc vádlottból Attila kapta a harmadik legsúlyosabb ítéletet, első fokon tíz, majd 1951. augusztus 29-én másodfokon tizenkét évi börtönbüntetést.

Rabként először a budapesti Gyűjtőfogházba, majd 1952 áprilisában a váci börtönbe vittek, ahol a „füveskerti költők”⁷, többek között: Béri Géza, Kárpáti Kamil, Szathmáry György, Kecskési Tollas Tibor és Tóth Bálint barátságukba fogadták, és versírásra, műfordításra biztatták. Már első versét, az *Így bocskorosan* címűt érett, teljes értékű műnek ismerték el költőtársai.

1954. július 18-án, árvízkor, a Duna tetőzésekor bravúros módon sikerült megszöknie a váci börtönből. Sportolóként szerzett fizikai adottságai, állóképessége és bátorsága is közrejátszott abban, hogy a medréből kiáradt, a börtön falait nyaldosó Dunát átúszva, veszélyes helyzetek sorozatán át bejutott Budapestre. Három nap bujkálás után fogták el. Szökéséért további két év börtönt kapott 1955 márciusában. Az ítélethozatalig először a Gyűjtőfogházban, majd újra Vácott raboskodott, ahol éhségsztrájkja miatt annyira legyengült a szervezete, hogy jó időre a rabkórház lakója lett. Ebben az időben tudta először kijuttatni verseit. 1955 nyarán átszállították Márianosztrára, a kor legszigorúbb börtönébe.

Rabságának utolsó időszakát ismét a Gyűjtőfogházban töltötte, ahonnan 1956. november elsején szabadították ki a forradalmárok közel nyolcszáz politikai fogollyal együtt. Három-négy boldogságban és szabadságban töltött napot élhetett meg, melynek részleteit édesanyja leveleiből és feljegyzésiből ismerheti meg az utókor. Sok időt töltött barátaival a Politikai Foglyok Országos Szövetsége (POFOSZ) Benczúr utcai székházában, ahol igazolást adtak a frissen szabadult bajtársaknak, majd november 3-án itt olvasta fel kiáltványát a börtönből szabadult fiatal művésznemzedék nevében, melyből a szeretet, a megbocsátás, a nemzeti méretű összefogás eszméje sugárzott. Utolsó békés estéjükön eljegyezték egymást ifjúkori szerelmével, Drechsel Máriával.⁸

November 5-e hajnalán csatlakozott a szabadságharcosokhoz. A Blaha Lujza tér környékén harcolt, majd a Dohány utcai Continentál Szálloda romos épületébe húzódtak vissza barátaival. Innen ment le utolsó útjára november 7-én, alkonyat előtt, amikor a Klauzál utca torkolatában álló szovjet tankból halálos lövések érték.

⁷ A csoporthoz bő tucatnyian tartoztak, de az utókor jellemzően hat költőt sorol közéjük. A forradalom leverése után Béri, Kárpáti és Tóth maradt és alkotott itthon, Szathmáry szabadulása után hátat fordított a költészetnek. Tollas Tibor emigrált, előbb Bécsben, majd Münchenben telepedett le, onnan szervezte a magyar emigrációt, melyhez az általa alapított és szerkesztett *Nemzetőr* című lap jelentette a segítséget. Ebben az orgánumban, illetve a többször, több nyelven kiadott *Füveskert* kötetekben közölte a maga és barátai börtönéveik alatt született költeményeit.

⁸ Gérecz Attila kamaszkori kedvese, a költő megszólításában Marica vagy Kicsi, a Munkácsy Mihály utca 34. számú házban Géreczék szomszédja, a költő édesanyjának haláláig hűséges barátnője és ápolója. Gérecz hagyatékának gondozója volt 2016-ban bekövetkezett haláláig.

Költészete

Gérecz Attilának összesen negyvenhárom saját verse és tizennégy műfordítása maradt ránk.⁹ Mind rabságban született, sok közülük rövidebb-hosszabb ideig csak a költő fejében létezett, nem volt lehetősége leírni sorait. Ha sikerült is rögzíteni a szöveget, többnyire ceruzával véccépapírra írt. Vác, Márianosztra és a budapesti Gyűjtőfogház különféle börtönrészlegeiben töltötte büntetését, ennek megfelelően a versek kijuttatási lehetősége és módja is eltérő volt. A versek három témakörhöz kapcsolhatók: Isten-élményhez, az anya alakjához és a szerelemes indíttatáshoz.

Gérecz Attila versei csak posztumusz kiadásban jelenhettek meg. A költő nem láthatta a verseit sajtó alá rendezve, kézirással leírva sem sokszor. Két alkalommal biztosan. Először 1955 februárjában, amikor a váci börtönben úgynevezett „sztálin” véccépapírra leírta addig elkészült műveit és egy hosszú levél kíséretében sikerült kijuttatnia édesanyjához, illetve amikor szabadulása előtt valamennyivel a Gyűjtőfogházban két barátjával – Lőrinczy Györgygyel¹⁰ és Dánielfy Tiborral¹¹ – egy *kockás füzet*be rótták le a sorokat.

Arról semmilyen információnk nincs, hogy 1956. november elseje és hetedike – halála napja – között kezébe került-e bármelyik verse legépelve vagy az édesanya másolatában.

Az biztos állítható, hogy a váci börtönből kijuttatott változatot addigra már legépelte H. Drechsel Mária, és a véccépapírt megsemmisítették. Mária visszaemlékezése szerint a véccépapírra ceruzával írta kedvese a sorokat, amiket ő négy példányban gépelt le titokban a munkahelyén. A továbbiakban ennek a változatnak a neve Gépirat.

A *kockás füzet*et nagy valószínűséggel Gérecz Attila maga hozta ki a Gyűjtőfogházból. Az egyik legnagyobb talány, hogy később hol lehetett a füzet. Az a gyanúm, Gérecz édesanyja őrizgette haláláig, 1977-ig, majd Árpád vitte magával Svájcba. Első felesége halála után másodszer is megnősült, a nála jóval fiatalabb felesége, Christine jóllehet egyáltalán nem beszél magyarul, mégis tudta (vagy megérezte) a füzet valódi értékét, s ő hozta el Magyarországra

⁹ A saját versek száma is vitatott volt. A szökését megörökítő nagy művét egy egységnek tekintem. Az első magyarországi kiadásban csak hat műfordítás szerepelt, a Kráter-féle változatban már hét, amihez hozzáadódott még hét a *kockás füzet*ből.

¹⁰ Gérecz Attilát Márianosztráról visszavitték a Gyűjtőbe, anélkül, hogy a szökéséért rárótt két év büntetését letöltötte volna. 1956 tavaszán már biztosan Budapesten volt. Semmi mást nem tudunk erről a négy-öt hónapról, csupán annyit, hogy egyetlen verset írt, a *Levél* címűt. A költőn kívül két szereplője van: Gyurka, Gérecz fiatal rabtársa, valamint Éva, Gyurka szerelme. Gyurka Gérecz jó barátja lett, Lőrinczy Györgynek hívták.

¹¹ Dánielfy Géreczhez hasonlóan tizenkét évre ítélték, az Iparművészeti Főiskola hallgatójaként tartóztatták le, többek között azért, mert az MDP-titkárának felesége ellen fegyveres merényletet tervezett... Emellett feljárt egykori igazgatójához, Kovács Arisztidhez, és megmutatta neki díszletterveit. (Milyen érdekes Lőrinczyvel a közös érdeklődésük, Lőrinczy élete végéig az Operettszínház fővilágosítója volt, fiai is színházi emberek lettek.) A „klerikális reakcióhoz” való tartozásán túl nyilvánvalóan az sem sokat segített rajta, hogy édesapja alezredesként szolgált, aki fiát a kőszegi hadapródiskolába járatta a bencés gimnázium előtt. Dánielfy Tibor festő karrierjét törte derékba a börtönbüntetés, de a fogságban őrzői kihasználták a tehetségét, és az úgynevezett festőbrigádba osztották. Hol az örök feleségeit kellett lefesteniük fényképek alapján, hol pedig csendéletet másoltak valamelyik magas rangú ávos irodájába. Dánielfy a forradalom leverése után Franciaországba emigrált, és természetesen aktívan részt vett a Nemzetőr terjesztésében. Csak utólag vettem észre, hogy ő írt legelőször emlékező cikket Attiláról, 1957 márciusában! (Dánielfy Tibor, „*Karjukra fűztek mind a fénynyalábok*”, *Emlékezés Gérecz Attiláról* = *Nemzetőr*, 2. évf. 3. sz. (1957. március 5.), p. 6.)

H. Drechsel Máriának¹² Árpád 1992-es halála után, 2000-ben vagy 2001-ben, mikor véletlenül megtalálta prэшázukban.

Mit tartalmaz a *kockás füzet*?

A füzet Gérecz Attila negyven versét és tizennégy műfordítását tartalmazza. Utóbbiakat mind a saját kézírásával. Önálló költeményeiből harmincat maga írt le, *Levél* című hosszúversét Dánielfy Tiborral közösen, míg a *Sorsod művészete* a saját kézírása mellett Lőrinczy György betűivel szerepel. Teljes egészében Lőrinczy György írta le barátja leghosszabb versét, mely a szökése történetét beszéli el. Dánielfy hét Gérecz-verset rótt a *kockás füzet* lapjaira. A füzetben három Gérecz-mű nem szerepel, a *Széthullt fényeken*, a *Szenelés* és a *Karácsonyi ének a börtönben*. (Az *Így bocskorosan* kötetben ezt tévesen írták le, hat hiányzó verset említve, ám valójában a Gépiratból hiányzik ennyi, és ezt keverhették össze a szerkesztők.) A versek többsége alatt szerepel születésük helyszíne, illetve az évszám, huszonegy versnél a hónap is. A *kockás füzet* a műfordításokkal kezdődik, tizenkettő követi egymást, majd a *Boldog Őzséb himnusz* és a „szökés-vers” között szerepel a maradék kettő (Verlaine-fordítások).

A füzet A/5-ös formátumú, melybe ceruzával írtak. Helyesírása nem tér el a kor szokásaitól, mai helyesírás szerint típushibák előfordulnak. A versek címei után legtöbbször pont szerepel. Rendre nincs vessző a „mint” előtt, vagy a mellérendelő mondatokat összekapcsoló „s” kötőszó előtt, és a kötőjelek és vesszők kapcsolata is fordított: szó, – (mai módon: szó –). A hosszú magánhangzók: í, ő, ú, ő rendszeresen röviddel szerepelnek, helyenként pedig fordítva. A kor szokásának megfelelő ez a rövidítés is: kb. helyett k. b. Vannak személyekhez köthető típushibák is.

Vita a *kockás füzet*ről

H. Drechsel Mária, miután megkapta Christine Gerecztől a füzetet, és összevetve a korábban megjelent változattal, megdöbbenve tapasztalta az eltéréseket. Ezért új kiadót keresett, s Turcsány Péter szerkesztésében így jelentette meg a Kráter Műhely Egyesület gondozásában az *Így bocskorosan*-t, először 2001-ben. A könyv jóval egyszerűbb kivitelű a Stádium-féle változatnál, mégis jóval nagyobb publicitást kapott, s később hasonló tartalmú honlappal is kiegészült. Gérecz életrajzát tekintve ugyanúgy hibákkal terhelt, mint elődje, ám a szerkesztői elveiben következetes, annak ellenére, hogy bekerült néhány zavaró értelmű sor a versekbe, illetve jó pár suta vagy éppen pontatlan fogalmazású mondat a magyarázatokba. Mindezek ürügyén Kárpáti Kamil néhány hónap leforgása alatt megírta a *Fehér könyvet*,¹³ melyben kétségbe vonta a *kockás füzet* eredetiségét, s számtalan érvet sorolt fel állítása alátámasztására.

Kárpáti Kamil szerint a füzet nem létezik, ha mégis, akkor nem Gérecz Attila írása látható benne. Kárpáti kételkedő kérdéseibe burkolt állításaira sokszor a legegyszerűbb válaszokat adhatjuk.

¹² A történetet részletesen elmesélte nekem H. Drechsel Mária és Christine Gerecz is. Christine 2016-os magyarországi tartózkodása alatt értettem meg, hogy a füzetet nem közvetlenül Árpád halála után hozta el Máriának, hanem jóval később.

¹³ Kárpáti Kamil, *Fehér könyv, Gérecz Attila (1929–1956) utóéletéről*, Budapest, Stádium Kiadó, 2002.

Miért nem kapta meg Gérecz Árpád édesanya halála után a *kockás füzet*tel együtt az „ugyanolyan eredeti papírfecniket”?¹⁴ Mert nem léteztek (vagy legalábbis nem jutottak ki a börtönből) ilyen cetlik, hiába írja le vagy egy tucatszor. A H. Drechsel-féle Gépirat pedig egy köteg vécepapírra rótt szöveg lemásolása, amit rövidesen megsemmisítettek.

Miért nem tett említést H. Drechsel Mária Kárpátinak a *kockás füzet* létezéséről, mikor felkereste a Gérecz-kötet ötletével? Mert akkor még ő sem tudott róla. Vagy ha tudott, nem ismerhette a tartalmi eltéréseit a Gépirattól, nem állt módjában összehasonlítni a két változatot; nyilvánvaló, hogy Gérecz Ödönné Básthly Irén biztos helyen őrizte a füzetet.

Miért hallgatott a füzetéről Árpád is? Mert egyáltalán nem tartotta annyira életbevágónak az egész ügyet, hogy filológiai elemzésekkel töltse idejét öccse versei felett. Fogalma sem volt a változatokról és azok jelentőségéről. Ráadásul most már tudjuk, hogy nem ő bírta Christine-re a füzetet, hanem özvegye találta meg egy kotta keresése közben a régi házuk melletti présházban. És ha ez még mindig kevés érv lenne ahhoz, hogy belássuk, Árpádot nem érdekelte különösebben öccse költészete, döntő érvként kezelhetjük azt a tényt a kötetrel való nem törődéséről, hogy nem vette észre az életrajzi adatok hibáit sem, pedig Attila életének részleteit nagyon jól ismerte. Mégsem jelezte!

Miért várt H. Drechsel Mária közel kilenc évet a *kockás füzet*re épülő kiadással? Mert nem volt nála a füzet!

„*Hogyhogy a legműlékonyabb nyomot hagyó ceruzával*”¹⁵ írta Gérecz a verseit? Hiába bizonygatja Kárpáti, hogy mikor melyik börtönben hogyan jutottak tollhoz írni vágyó rabtársával, ez semmiféle logikai kapcsolatban nem áll azzal, hogy Gérecznek milyen íróeszközt sikerült szereznie a Gyűjtőfogházban egy kétségtelenül enyhébb időszakban, 1956 nyarán. Teljesen esetleges volt, hogy hagyták-e írni az elítélteket, elvették-e a készülő szövegeket; a tevékenység megítélése a későbbi kádári kategóriák tiltott-túrt határmezsgyéjén mozgott. Nem beszélve a már szintén megidézett Kecskési Tollas régi ceruzájáról: hiába állítja Kárpáti, hogy a *Füveskert* példányokat már tollal készítette szerkesztőjük, ő mégis a ceruzáját tette el emlékebe, s őrizi azt a családja évtizedek óta!

Gérecz a börtönből kijuttatott hosszú levelét is ceruzával írja Vácott, és Klári (a vele szerelembe esett rableány) is ceruzavéget ad be neki a cellájába!

Kárpáti Kamil önmagában ahhoz a tényhez, hogy a füzet ceruzával készült, még hozzátapaszt újabb kérdéseket, mintha ennek bármi köze lenne a füzet létezéséhez. Miért apróbetűs, miért siettek a szerzők, s aztán ebből következnek a versek sorrendjét – szerkesztését –, illetve egyes versek kihagyását érintő kérdések. Érezhetően ez zavarja a legjobban: szerkesztői koncepciója és a *kockás füzet* szerkezete eltér egymástól. Nem tudja elképzelni azt sem, hogyan írták le hárman a verseket – miközben maga hivatkozik a megenyhült börtön légkörre – csak azt engedi meg, hogy Gérecz cetliken átadta a verseket „állítólagos” barátainak, s azok írdeákként bemásolták a sorokat a füzetbe. Egyrészt olvashatjuk a *Levél*ben, hogyan beszélgettek Gyurkával az emeletes ágyon, másrészt láthatjuk a füzetben, hogy egy-egy vers kellős közepén van olykor kézírásváltás. Hogy volt-e Gérecz fejében koncepció a szerkesztésről, csak találgatni tudunk, mint ahogy arról is, miért maradtak ki nagyszerű versek is. Vélhetően nem volt idejük mindent beírni.

¹⁴ Uo. 23. o.

¹⁵ Uo. 27. o.

A kockás füzet szerzői és története

Eredetileg egy szövegekkel is foglalkozó pszichiátert, valamint egy általa ajánlott grafológust kértem fel Gérecz és Lőrinczy írásainak azonosítására, akik meg is állapították az azonosságot. Ezután juttattam el a kéziratokat Földesi Ferenchez, az OSZK Kézirattárának osztályvezetőjéhez. A filológus nevével is vállalta, hogy a füzetben szereplő szövegek egy része Gérecz Attila keze írásával azonos! Földesi rendkívül óvatosan és körültekintően járt el, és az ÁBTL-ből megkapott aláírásokon kívül (amiből a másik két szakértő már biztosnak vélte az azonosságot) további Gérecz-kéziratot kért, amit H. Drechsel Mária a rendelkezésemre bocsátott egy Attilától kapott levelezőlap formájában. Lőrinczy háromoldalas, kézzel írt vallomása alapján az ő írását is egyértelműen azonosította a *kockás füzetben*. A harmadik személyt illetően sokáig bizonytalan voltam, mivel H. Drechsel Mária Heintz Jánost vélte a Gérecz-versek leírójának. Az ő írását is megvizsgáltam, de már különösebb szakértelem nélkül is látszott az eltérés, így tovább kellett kutatnom a lehetséges „elkövető” után. Gérecz Attila édesanyjának levelezését átolvasva többször is felbukkant egy D. Tibor nevű rabtárs, például a boldog forradalmi napok idején: „9-re már találkozójuk volt, du. Budára, Tamási Áronhoz készültek, onnan Elemérhez, mivel jármű nem volt, úgy tervezték, ott is alszanak. Mire megreggeliztünk D. Tibor is befutott, ittak egy kis spirákot és elrobogtak.”

H. Drechsel Mária telefonon feltett kérdésemre azonnal rávágta: Dánielfy! Rémllett a név, megtaláltam a jegyzeteimben: Heintz Jánosék osztálytársa volt a budapesti bencés gimnáziumban, és ugyanabban az ügyben tartóztatták le őket. Újra felhívtam Máriát: „Nem lehetséges, hogy nem Heintzé, hanem Dánielfyé volt a harmadik kézírás a *kockás füzetben*? – Látja, Géza, dehogynem!” Neki van a legmarkánsabb írása a füzet szerzői közül, és szakértők nélkül is biztos voltam az azonosságban. Sokáig csak a vallomásain található aláírása volt a birtokomban, ami alapján Földesi Ferenc nálam óvatosabban fogalmazott: „Nem tudok biztosabban mondani, mint hogy elképzelhető a két kéz azonossága, elsősorban a nagy D és T okán, valamint mindkét írás duktusa eléggé lapos, elhúzott.”

A koronatanú színre lép

A kritikai kiadás megjelenése után, 2017 novemberében a Gondolatjel című rádióműsorban beszéltem Gérecz Attiláról és társairól, akik leírták a füzetbe a költő verseit a Gyűjtőfogházban. A rádióműsort szerencsémre hallgatta Dánielfy Szabolcs, Tibor unokaöccse, aki kedves levélben azonnal fölvette velem a kapcsolatot. Beszámolt róla, hogy nagybátyja Párizsban él, és van tőle több írása is, mivel évekig közösen készítették a Dánielfy-családfát. Majd gyors telefonokkal összekapcsolt Tiborral, aki hozzájárult, hogy rögzítsem a telefonbeszélgetésünket.¹⁶ Ezután több levelet is váltottam Gérecz egykori rabtársával, kijuttattam neki a könyveimet, s noha látása erősen megromlott, mindkettőt azonnal elolvasta. Jegyzeteket küldött az általa érdekesnek talált részekhez, illetve leírta Attilával kapcsolatos emlékeit. Kérdésekkel bombáztam, mindenre készséggel válaszolt. Egy későbbi levelében részletezte mindennapjait a börtönben. Mindketten éreztük, úgy lenne az igazi ez az eszmecsere a kortárs koronatanú és a monográfus között, ha személyesen is találkozhatnánk. Többször invitált, így tavasszal meglátogattuk Párizsban a 87 éves Dánielfy Tibort. A Kárpáti Kamil által keltett két-

¹⁶ Ennek részleteit közzétettük a www.gereczhagyatek.hu honlapon.

ségek végleg eloszlottak. Tibor írta Gérecz füzetébe a sorokat. És nem csak Gérecz Attilának, hanem Dánielfy Tibornak is volt füzete, mint ahogy számos rabtársuknak is. Sőt, Dánielfy füzetében meg Gérecz-betűk sorakoznak a Tibor által lekörmölt *Így bocskorosan* című vers alatt. Hogyan lehetséges mindez? Sztálin haláláig vasfegyelem uralkodott a börtönökben is, utána azonban – ahogy a civil világban is – jelentős enyhülés következett. A szigorúbb idők börtönéletéről így ír Dánielfy:

„Tudni kell, hogy még a legkegyetlenebb években is létezett egy bizonyos »társadalmi« élet a börtönökben, amely lehetőséget adott egy nagyon szűk érintkezésre. A munkahelyeken tilos volt beszélni. Ha valakit elkaptak, társával együtt egy-két óras kurtavassal fizettek érte.¹⁷ De így is megértették a foglyok egymást, egy betanult hasbeszélő technikával, ahol a szój nem mozog. Ezenkívül az ebédet az üzem előtti téren »szolgálták ki«, amelyet tíz perc alatt kellett megenni. Itt az ellenőrzés nehezebb volt, s az örök is ebédelték irodájukban, az időjárás kellemetlenségeit elkerülve. Ezenkívül a borbélynál is lehetett érintkezni négy-öt emberrel, ahol hetente egyszer borotváltak minket. A zuhanyozóban pedig nagy eszmecserek voltak. Az emberek nagyon gyakran cseréltek zárkát vagy zárkatársat. Így meg lehetett ismerkedni egy csomó fogollyal. Tehát Attila is így tudott több kapcsolatot kialakítani.”

S mi történt később? 1955-ben a Gyűjtőfogházban nap közben nyitottak voltak a zárkaajtók! Csoportosulni, szervezkedni továbbra is tilos volt, de egyesével, minden akadály nélkül meglátogathatta egyik rab a másikat. Hiszen éppen erről ír Gérecz Attila is a *Levéiben!* Akik pedig dolgoztak – Gérecz a műhelyben, Dánielfy a festőknél – azok szerény munkabérükből „spejzolni” is tudtak. Vehettek levélpapírt, bélyeget és borítékot, kockacukrot és fogmosóport is. És ceruzát. És igen, füzetet! Tibor füzete pontosan olyan formátumú, kötésű és borítású, mint Attiláé. (Csak éppen vonalas, nem kockás, és bordó, nem kék.) S miért van benne Gérecztől ajánlás? Mert ugyanúgy emlékkönyvként is használták, mint mi gyerekkorunkban, mikor egy-egy verssel, rajzzal köszöntöttük egymást barátainkkal. Ezzel együtt még időnként razziáztak az örök, széthánytak mindent a cellákban, kirázták a szalmazsákokat, és teljesen esetleges volt, hogy mit koboztak el. De 1956 nyarától „a szabadulók ki tudták vinni, ellenőrzés után a saját dolgaikat, s elképzelhető, hogy még a rájuk bízott irományokat is”. Dánielfy Tibor füzetében a verseken kívül két hosszabb levél szerepel, egyiket elvesztett szerelméhez, a másikat 1944-ben az oroszok által kivégzett édesapjának írta. Olvasható még a sárgult lapokon egy hosszabb Oscar Wilde-idézet és egy Shakespeare-költemény angolul, Mallarmé, Verlaine és Rimbaud versei franciául és magyarul, gondosan feltüntetve, hogy a fordítást Ilylyés Gyula, Szabó Lőrinc, Tóth Árpád vagy éppen Radnóti Miklós készítette. Nem mindenkit tudtam kibetűzni, de Géreczen kívül Lőrinczy György és Heintz János is otthagya a keze nyomát a füzetben. Tibor emlékei szerint utóbbi közreműködésével ismerkedhetett meg Gérecz Attilával.

„Attila megérkezésekor valószínűleg Heinz Jánossal került egy zárkába, aki beszélt rólam neki. Így jött aztán Attila meglátogatni engem a festő-műhelyben, hála a nyitott ajtóknak. Szökéséről Heintz Janó beszélt már nekem röviden. Életéről, ügyéről, családjáról, szerelmeiről semmit sem tudtam, nem volt elég időnk minderre kitérni. A helyi problémák voltak fontosabbak: kire kell vigyázni, ki a vamzer. (Az ávós örökön kívül két volt nyilas házimunkás,

¹⁷ Erre mutattam példát a Gérecz-hagyatékban: „G. A. elítéltet többszöri fegyelmetlenség miatt 3 órai kurtavassal fenytettem meg.” ÁBTL 2.1. 103 – Gy. 196/1952.01.15.

a híres Csomós testvérek is felügyeltek ránk. Még a vasba veréseket is csinálták, gonoszabul, mint az őnök.)”

Dánielfy Tibor Gérecz verseiről is írt néhány bekezdést nekem küldött leveleiben, s festőként nem lehet véletlen, hogy az *Őnök arcunk*¹⁸ sorai máig foglalkoztatják.

*Ha zárkám festeni kéne a kép zord
lenne. A táj faláról mint sötét
keretben kép, úgy lóg, de néha szép zöld
lángjaival fürtös főt hajt föléd.*

„Attila e sorai felébresztenek bennem egy csodálatos vagy szomorú emléket, amikor a fapriccsen ülve percekig, órákig – ha hagytak – néztem a szemben lévő fehérre meszelt falat. A nagy üveg-téglán – amely ablakul szolgált – keresztül leszűrt, „ellenőrzött” napsugarak nyalábjai sűrűlva világították meg a falat, a simaság összes hibáit feltárva. Így csodás tájakat, formákat, lényeket láttam, akik elszomorodtak, mikor a Napot egy felhő elbújtatta. De sok türelemmel nézve hosszan a megjelenéseket, a Nap követvén pályafutását, minden lassan változott, nekem egy néma, de színes, lassú filmet ajándékozva.

Reggel beadtak egy lavór vizet, amelyben egy szappandarab ázott, s néha a törülközőt is, négy vagy öt, vagy nem tudni, hány személy használata után. A priccs sarkára tettem, mint a reggeli, déli, esti csajkáimat, melyeknek alja nedvesen őrizte tartalmukat, változó foltokat hagyva a deszkán. De egy nap megjelent egy színes »fürtös-fejű« Murillo-angyalfej a priccsen! Milyen ajándék, megható öröm! Napokig őriztem, vigyáztam rá, beszéltem hozzá! De egy nap eltűnt, mássá változott. Vége lett a jelenből való kikapcsolódásomnak. Vissza kellett térjek a zárkamba.”

Dánielfy füzetében az *Így bocskorosan* alatt nem szerepel dátum, a következő lapon 1956. március 25-e olvasható, az előtte sorakozó lapokon nincs évszám feltüntetve egészen 1954-ig. Tudjuk, hogy Gérecz valamikor kora tavasszal szállították át Márianosztráról a Gyűjtőbe, még nagyon kevés időt tölthettek együtt, mikor egyfajta lelki rokonságot felismertek egymásban. Erről így ír Dánielfy Tibor:

„Attilával szoros kapcsolatunk soha nem volt, s másokkal is csak közös zárkában hosszabb ideig tartózkodva lehet embereket jól megismerni. A mi barátságunk egy közös vonzás, egymás megérzésének eredménye volt. Kerestük egymást, mert éreztük, hogy egy fajtából valók vagyunk.”

S minden bizonnyal az erős szimpátia kölcsönös volt, mivel Gérecz Attila utalva a börtöntársak között legnépszerűbb versének soraira „Nincs tömött zsákom s hegymászó botom, / segítő kezét tán egy társ sem ad”, így dedikálta barátjának költeményét:

„Ajánlom Tibornak, aki »társ« és kezét adott. Attila”

¹⁸ A vers Márianosztrán született 1955-ben, Gérecz ekkor épp Kárpáti Kamillal ült egy cellában, akit meg is énekelt a költeményben.